

**BENGÜ İL TUTA OLURTAÇI
SEN: KÖL TİĞİN-BİLGE
KAĞAN-TUNYUKUK
ANITLARI***

Feyzi Ersoy

Danimarkalı Türkolog V. Thomsen, Köktürk yazısının gizemini 1893 yılında çözmüş ve yazıların yer aldığı bengu taşların Türklere ait olduğunu bütün dünyaya ilan etmişti. İçinde bulunduğumuz Aralık ayında, Thomsen bu müjdeli haberi vereli tam 128 yıl oluyor. Anıtlarla ilgili ilk yayını ise Radloff 1894'te yapmış; ondan üç yıl sonra, 1897'de, Necip Âsım Bey de bengu taşlarla ilgili ülkemizdeki ilk eseri ortaya koymuştu. Necip Âsım Bey'in *Pek Eski Türk Yazısı* adıyla neşredilen çalışmasının üzerinden de bugün 124 yıl geçmiş durumda. Bengü taşlar ve Köktürkçe ile ilgili ülkemizdeki yayınlar, o günden beri hız kesmeden devam ediyor. Burada tanıtımını yapacağımız, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun tarafından kaleme alınan *Bengü İl Tuta Olurtaçı Sen* adlı eser ise konuyla ilgili devam eden çalışmaların bugün için en yenisi ve sonuncusu konumunda.

Prof. Dr. Ercilasun'un Köktürkler ve bengu taşlarla ilgili *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları* adlı hacimli eseri 2016 yılında Dergâh Yayınları arasından çıkmıştı. Hocamızın Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk anıtlarını ele aldığı *Bengü İl Tuta Olurtaçı Sen* adlı çalışması da geçtiğimiz Ekim ayı içerisinde yine Dergâh Yayınları arasından çıktı. Bu yeni eser, özellikle metinler açısından 2016 yılındaki çalışma ile benzerlik gösterse de pek çok açıdan daha pratik bir kullanıma sahip olma

* Ahmet Bican Ercilasun, *Bengü İl Tuta Olurtaçı Sen: Köl Tigin-Bilge Kağan-Tonyukuk Anıtları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2021, 269 s.

özelliği taşıyor. Oldukça hacimli ve ayrıntılı olan *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*'ndan sonra bu yeni eser, hem öğrencilerin hem de konuya meraklı herkesin daha rahat kullanımı için güzel bir çalışma olmuş.

Prof. Dr. Ercilasun, kitabına ad olarak *Orhun Anıtları*, *Orhun Yazıtları* veya *Orhun Abideleri* gibi bir ismi tercih etmemiş; bunların yerine eserine *Bengü İl Tuta Olurtaçı Sen* ismini vermiştir. Alan dışından olan okuyucular için bu kelimelerin anlamlarını vermek gerekir. Başlıktaki kelimelerden *bengü* "sonsuz, ebedî", *il* "ülke, memleket", *olur-* da "oturmak" anlamlarına gelmektedir. *Tut-* fiilinin bugün olduğu gibi o gün de aynı anlamı mevcuttur. *Tut-* fiilindeki *-a* zarf-fiil eki, günümüzdeki *-arak*, *-erek* veya *-ip*, *-ip*, *-up*, *-üp* eklerinin karşılığı olarak düşünülebilir. *Olur-* "oturmak" fiilindeki *-taçı* eki ise o dönemki gelecek zaman ekimiz yani bugünkü *-acak*, *-ecek*'tir. Sondaki *sen* zamiri ise 8.

yüzyılda henüz ek hâline gelmemiş bugün kullandığımız 2. teklik şahıs ekdir. Yani *geleceksin, okuyacaksın* örneklerindeki ekle aynı ektir. Bütün bu açıklamalardan sonra kitabın başlığı Ercilasun'un ifadesi ile “Ebedî Devlet Tutup Oturacaksın” şeklinde anlamlandırılabilir. Prof. Dr. Ercilasun, eserinin önsözünde *devlet-i ebet-müddet* kavramının Türklerdeki ilk karşılığının anıtlarda geçen bu ifade olduğunu söylemiş ve kitabına Köl Tigin bengu taşının güney yüzünün 8. satırı ile Bilge Kağan bengu taşının kuzey yüzünün 6. satırında geçen bu ibareyi isim olarak vererek Türklerde bu kavramın ne kadar eski olduğunu vurgulamak istediğini belirtmiştir. Eserin kapağındaki büyük puntolu bu başlığın altında daha küçük punto ile *Köl Tigin-Bilge Kağan-Tunyukuk Anıtları* başlığının da yer aldığını burada sözlerimize ayrıca eklememiz gerekir.

Eser, esas olarak *Giriş, Metinler* ile *Sözlük ve Dizin* bölümlerinden oluşmaktadır. Kitabın Giriş bölümünde *Köktürk Yazısı, Köktürkçenin Dil Özellikleri, Türk Kağanlığı* hakkında özet bilgiler verilmiştir (Ercilasun, 2021: 13-59). Çalışmanın *Köktürk Yazısı* kısmında Köktürkçenin yazımında kullanılan runik harfler ve bunların ses değerleri kısaca özetlenmiştir. *Köktürkçenin Dil Özellikleri* başlığı altında ise Köktürkçeye ait birtakım temel ses ve şekil bilgisi özellikleri sıralanmıştır. Bu kısımda özellikle alan dışından okuyucuların Köktürkçeyi zihinlerinde canlandırmalarına yardımcı olacak bazı pratik bilgiler de verilmiştir. *Türk Kağanlığı* kısmı ise 552-745 yılları arasında hüküm süren Köktürkler ya da Prof. Dr. Ercilasun'un tabiri ile *Türk Kağanlığı* hakkında kısa bilgiler içermektedir. Aslında Prof. Dr. Ercilasun, 2016'daki çalışmasının “Söz Başı” bölümünde o çalışmasının adının için *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taş-*

ları olduğunu izah etmişti. Ercilasun, bengu taşlarda Türk adının 76, Köktürk kelimesinin ise sadece bir kez geçtiğine dikkat çekmiş, bengu taşları dik-tirenlerin kendilerini “Türk” diye isimlendirmelerinden de hareketle eserini bu şekilde adlandırdığını ifade etmişti. Dolayısıyla bu yayında da özet olarak verilen tarihin kısmının *Türk Kağanlığı* diye adlandırılması doğal karşılanmalıdır. *Türk Dili Tarihi* kitabının “Söz Başı” bölümünde “Tarihsiz, Türk dili tarihi düşünülemez.” diyen Ercilasun'un çalışmalarında tarih kısımlarına niçin sık sık yer verdiği sorusunun cevabı, onu ve çalışmalarını yakından takip edenler tarafından çok iyi bilinmektedir.

Metinler kısmı eserin 63-165. sayfaları arasında yer almıştır. Burada üç büyük taşın metinleri, Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk sırasına göre sunulmuştur. İlk yayından farklı olarak runik harfli orijinal metinlere bu yayında yer verilmemiştir. Çalışmada, sayfaların solunda transkripsiyonlu metin, sağında ise günümüz Türkçesi ile olan metin yer almıştır. *Metinler* kısmı bol dipnot ile okuyucuyu bilgilendirme açısından zengin bir özellik göstermektedir. 2016 yılındaki çalışmaya da tanıtma yazmış bir kişi olarak aslında o çalışmanın metin kısmı için söylediğim bazı şeyleri sanırım burada da tekrar edebilirim. Bunlardan ilki, yazarın metinleri okurken *Köl Tigin/Kül Tigin, Tonyukuk/Toñukuk, bodun/budun* okumalarından *Köl Tigin, Tunyukuk* ve *bodun*'u tercih etmesidir. Köktürk harflerinde de kimi zaman bir harfin Arap harflerinde olduğu gibi birden fazla sesi temsil etmesi söz konusudur. Bundan dolayı 1893'ten beri bazı kelimelerin okunuşunda bilim adamları arasında farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. İşte, Prof. Dr. Ercilasun da sık geçen kelimelerin bazılarında yukarıda gösterdiğimiz tercihleri yapmıştır. Ak-tarmalarda dikkat çeken noktalardan

biri de bazı teklik yapıların bağlama bakılarak yazar tarafından çokluk biçiminde aktarılmış oluşudur. Köktürkçede geniş zaman ve şimdiki zaman ayrımının olmaması sebebiyle gerektiğinde şimdiki zaman kipinin kullanılması, *erinc* kelimesinin anlamının çoğu kez *-DXr* olarak verilmesi, *bir-* tasvir fiilinin “tezlik, kolaylık” işlevinin dışında anlamlarda “bitmişlik, kesinlik” işlevinde kullanıldığına da dikkate alınması gibi hususlar, Ercilasun’un metinleri aktarırken yaptığı diğer bazı tercihlerdir. Bütün bu tercihlerin sebepleri bir önceki çalışmada yazar tarafından tek tek izah edildiği için bu çalışmada yeni bir izaha lüzum görülmemiştir.

Prof. Dr. Ercilasun’un aktardığı metinlerde dikkati çeken diğer bazı hususlar şunlardır: Anıtlarda geçen çok bilinen cümlelerden biri olan ve Bilge Kağan tarafından söylenen “*bu ödke olurtum*” ifadesini Ercilasun “bu zamana ben hükmediyorum (zamanın hükümdarı benim)” şeklinde aktarmıştır (Ercilasun, 2021: 65). Bunun dışında, *Ötüken yış*, “*Ötüken Dağları*” (Ercilasun, 2021: 67), *tokurkak sen de tok, arkuk sen* “tok ve inatçısın” (Ercilasun, 2021: 71) diye anlamlandırılmıştır. Ercilasun, *Alp Şalçı ak atın binip tegmiş* ifadesindeki *Alp Şalçı*’nın atın adı olarak değil de atın sahibinin adı olarak değerlendirilmesi gerektiğini de ifade etmiştir (Ercilasun, 2021: 91). Bu çalışmanın metin kısmının Prof. Dr. Ercilasun’un 2016’daki çalışması ile aynı olduğunu yeniden hatırlatmakta fayda vardır. Dolayısıyla burada dikkat çektiğimiz hususlar,

aslında Hocamızın meseleye 2016’dan beri bakışını yansıtmaktadır.

Çalışmanın 167-263. sayfaları arasında ise *Sözlük ve Dizin* kısmı yer almaktadır. Bu bölüm aynı zamanda gramatikal bir dizin olma özelliği de göstermektedir. Böylece okuyucu kelimeyi ister yalın hâlde isterse ek almış biçimiyle metinden rahatlıkla bulma imkânına sahip olmuştur. Çalışma, 265-269. sayfalar arasında yer alan *Kaynaklar* kısmı ile son bulmaktadır.

Üniversitelerimizde Eski Türkçe derslerinin Orhun Türkçesi veya Köktürkçe dönemleri için özellikle 1970’lerden sonra ağırlıklı olarak Prof. Dr. Muharrem Ergin’in *Orhun Abideleri* kitabı okutulmuştur. Ergin’in eserine sonraki yıllarda Prof. Dr. Talât Tekin’in çalışması da eşlik etmiştir. Bu iki yayın pek çok üniversitemizde konu ile ilgili temel kaynak kitap olma özelliğini bugün de sürdürmektedir. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların artmasıyla, bu çalışmalara başka yeni yayınların da eklendiği pek çoğumuzun malumudur. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’un yeni çalışmasının da bundan sonra Eski Türkçe derslerinin vazgeçilmezleri arasında olacağı bir gerçektir. Prof. Dr. Ercilasun’u tanıyanlar, onun her eserini, mesleğe yeni başlamış ve ilk yayını yapan genç bir akademisyen heyecanı ile ortaya koyduğuna hep şahit olmuşlardır. Hocamızı yeni çalışması sebebiyle tebrik ediyor, biz öğrencilerine de örnek olması gereken bu heyecanının eserinin ismi gibi *bengü* olmasını diliyoruz.

